

цій і новацій в правовому розвитку. Проаналізована і обоснована перспективність ключових напрямлений общетеоретических исследований, проводимых на кафедре.

The article explores the major historical milestones of the formation of Theory of State and Law Departments

in National University "Odessa Law Academy". The general theoretical research school devoted to the study of tradition and innovation in legal development formation at the Theory of State and Law Department has been demonstrated. Promising key areas of general studies, carried out at the Department, are analyzed and proved.

УДК 340.1

М. Аракелян,

професор, перший проректор, проректор з навчально-методичної роботи, завідувач кафедри історії держави і права

КАФЕДРА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Кафедра була заснована у 1997 р., але її передісторія бере початок у ХІХ ст. — у період створення юридичного факультету Імператорського Новоросійського університету. Тоді історію держави та права викладали на трьох кафедрах: історії російського права, історії слов'янського законодавства й історії найважливіших законодавств, старих та нових.

Великий внесок у розвиток історико-правової науки зробив Ф. І. Леонтович — ректор університету (1869–1877), декан юридичного факультету, автор всесвітньовідомих праць, серед яких «Джерела з історії слов'янських законодавств», «Селяни Південно-Західної Русі за литовсько-руським правом ХV–ХVІ ст.» та багато інших.

У радянські часи історію держави та права викладали на кафедрі теорії й історії держави і права, яку спершу очолював доцент І. А. Греков. У 1968 р. її завідувачем став д.ю.н., проф. О. В. Сурилов. Його дослідження «Адмірал Дерибас», «Дюк Рішельє», «Фельдмаршал Воронцов» та ін. здобули визнання серед вчених, викладачів, студентів, мешканців Одеси та інших регіонів (зокрема, й зарубіжних). У 1979 р. О. В. Сурилов

запропонував нову тему для загально-теоретичного вивчення — проблеми державно-правового управління якістю навколишнього середовища.

Під керівництвом професора було підготовлено і захищено десять кандидатських дисертацій, видано низку колективних монографій, у провідних спеціалізованих виданнях країни опубліковано близько сотні статей та наукових повідомлень. О. В. Сурилов приділяв велику увагу підготовці науково-педагогічних кадрів. Його учні працюють у Німеччині, Йорданії, Молдові, Непалі, Росії, Сирії. В 1974 р. він став членом Постійної палати Міжнародного третейського суду (Гаага). В 1997 р. вченому було присвоєне почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

Велику роль у розвитку історико-правової науки зіграв професор кафедри Г. О. Петухов — викладач історії держави і права зарубіжних країн. Він досліджував проблему законності в державному управлінні, видав монографію «Радянський суд і становлення революційної законності в державному управлінні» (1982).

У 1997 р. відбулася реорганізація кафедри теорії та історії держави і права:

ДО 165-І РІЧНИЦІ ОДЕСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ШКОЛИ

були створені дві самостійні кафедри — теорії держави і права та історії держави і права.

Першим завідувачем кафедри історії держави та права Одеської державної юридичної академії став професор В. П. Глиняний, який очолював її з 1997 до 2008 р. У цей період науковці вивчали питання історико-правового розвитку стародавніх держав, середньовіччя, радянського часу, створили робочі програми з усіх предметів, які викладали в академії. У 2006–2007 рр. був розроблений англomовний курс «Історія держави і права зарубіжних країн» та видані методичні рекомендації.

Протягом 1997–2011 рр. на кафедрі викладав професор П. П. Музиченко — автор понад 250 наукових праць, серед яких підручники, навчальні посібники, монографії, статті. Він організував наукову історико-правову школу литовсько-руського права. За його участю упродовж 2001–2004 рр. реалізовано науковий проект: підготовлено, видано мовою оригіналу і перекладено на українську коментарі трьох Статутів Великого князівства Литовського. Під науковим керівництвом професора П. П. Музиченка захищено 13 кандидатських дисертацій.

З 2009 р. завідувачем кафедри історії держави та права є віце-президент, перший проректор, проректор із навчально-методичної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» професор М. Р. Аракелян.

Зараз тут працює 24 викладачі, серед яких два доктори та 11 кандидатів наук. Професорсько-викладацький склад кафедри представляють: професори М. Р. Аракелян, Н. В. Аніщук, К. М. Вітман, доценти Н. І. Долматова, Н. В. Єфремова, І. В. Долматов, О. В. Горяга, А. І. Резнік, Я. В. Шевчук-Бела, Л. О. Попсуєнко, В. І. Форманюк, асистенти Я. С. Васькевич, В. В. Воеводіна, Г. М. Гриб, О. В. Гриценко-Веселовська, Т. В. Лисакова, І. С. Мокін, Т. О. Остапенко, І. В. Розуменко, К. П. Ченкова, І. В. Корнієнко, В. О. Павелко, В. А. Шершенькова. Організацією науково-технічної діяльності

та веденням діловодства займаються ст. лаборант В. А. Шершенькова та лаборант І. О. Самарська.

Серед головних дисциплін, які читають викладачі кафедри, — «Історія держави та права України» (доценти Н. І. Долматова, Н. В. Єфремова, І. В. Долматов, О. І. Резнік, О. В. Горяга, асистент Т. О. Остапенко та ін.), «Історія держави та права зарубіжних країн» (професори Н. В. Аніщук, К. М. Вітман, доценти Л. О. Попсуєнко, Я. В. Шевчук-Бела, асистент Т. В. Лисакова та ін.), «Всесвітня історія» (професор Н. В. Аніщук, асистент К. П. Ченкова та ін.), «Історія України» (асистенти К. П. Ченкова, І. С. Мокін). Професори М. Р. Аракелян, Н. В. Аніщук та К. М. Вітман беруть участь у роботі державних екзаменаційних комісій.

На кафедрі історії держави і права велика увага приділяється науковій діяльності. За останні кілька років докторами наук стали викладачі кафедри Н. В. Аніщук, К. М. Вітман, кандидатами юридичних наук — О. І. Резнік, І. В. Долматов, О. В. Горяга, Т. О. Остапенко, А. М. Василенко, К. А. Тиганій, М. В. Журавель та О. О. Колосова.

У 2008 р. професор кафедри Н. В. Аніщук захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою: «Правові засоби викорінення гендерного насильства в Україні: історико-теоретичний аналіз». Дана наукова праця присвячена комплексному та системному історико-теоретичному аналізу проблеми гендерного насильства під кутом зору висвітлення правових засобів його викорінення в Україні. У дисертації було надано науково обґрунтовані положення, висновки й пропозиції, які відкривають нове бачення цієї проблеми крізь гендерно-правовий вимір у контексті соціостатевої дискримінації та гендерної нерівності.

Також у 2008 р. професор кафедри К. М. Вітман захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за темою: «Політико-правові засади етнонаціональної політики постсоціалістичних країн». У дисертації досліджено новий етно-

політичний феномен — модель етнонаціональної політики на прикладі держав пострадянського та постсоціалістичного простору. Для його всебічної характеристики здійснено комплексний політологічний аналіз етнічності під кутом зору формування етнонаціональної політики окремої країни.

У цьому ж році доцентом кафедри О. І. Резнік було захищено дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою: «Періодизація історико-правового процесу: концептуальні аспекти». У цій дисертації вперше у вітчизняній юридичній науці на монографічному рівні комплексно аналізуються концептуальні основи періодизації історико-правового процесу. Висвітлено розробку проблеми періодизації в історії вітчизняної історико-правової науки, починаючи з 60-х рр. XIX ст. і до сьогодні; визначені поняття «історико-правовий процес» і «періодизація історико-правового процесу».

У 2009 р. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук захистили доценти кафедри І. В. Долматов та О. В. Горяга. Дисертаційне дослідження І. В. Долматова за темою «Просторове буття сучасної держави» присвячено проблемам просторового буття держави шляхом об'єднання питань поняття державної території та її правових властивостей. Також у ньому надано геополітичну оцінку території як стратегічного потенціалу держави, аналіз просторової організації державної влади сучасного суспільства, представлено тенденції регіоналізації й централізації у справі вдосконалювання державного устрою України. У дисертації О. В. Горяги за темою «Соціально-правовий статус козацької старшини Гетьманщини у другій половині XVII—XVIII ст.» розглядається процес формування та подальшої еволюції у другій половині XVII—XVIII ст. соціально-правового статусу нової генерації української еліти — козацької старшини, а також досліджуються становлення та генезис козацької еліти, вивчаються її внутрішня структура та джерела формування.

У 2010 р. К. А. Тиганієм було захищено дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правові засади формування інституту міського самоврядування в Російській імперії у другій половині XIX ст. (на матеріалах міста Одеса)». Ця дисертація є дослідженням процесу формування інституту міського самоврядування в Російській імперії у другій половині XIX ст. (на матеріалах міста Одеса). На основі широкого кола використаних джерел в ній були розглянуті інституціональні процеси в міському самоврядуванні Російської імперії, а також висвітлено особливості формування нормативно-правової бази та її практичного застосування щодо структури, функцій, діяльності, компетенції органів міського самоврядування, її трансформація впродовж другої половини XIX ст.

У 2011 р. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук захистили Т. О. Остапенко та М. В. Журавель. Дисертаційне дослідження Т. О. Остапенка за темою «Правова система України-Гетьманщини у другій половині XVII — 80-х рр. XVIII ст.» присвячено процесу формування правової системи України-Гетьманщини другої половини XVII — 80-х рр. XVIII ст., досліджуються становлення та генезис головних елементів правової системи у цей період, вивчаються її внутрішня структура та джерела формування, розглядається проблема застосування основних джерел права, які діяли в Україні-Гетьманщині. Дисертація М. В. Журавеля за темою «Генеральний уряд як інститут влади Гетьманщини другої половини XVII — середини XVIII ст.» є дослідженням процесу виникнення, становлення та розвитку Генерального уряду як інституту влади Гетьманщини другої половини XVII — середини XVIII ст. На основі широкого кола використаних джерел в ній розглянуто інституціональні процеси в Гетьманщині у другій половині XVII — середині XVIII ст.

У 2012 р. аспіранткою кафедри О. О. Колосовою було захищено дисертацію на здобуття наукового ступеня

ДО 165-Ї РІЧНИЦІ ОДЕСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ШКОЛИ

кандидата юридичних наук за темою «Правове регулювання соціального забезпечення у Наддніпрянській Україні у 1917–1921 рр.». У даній роботі досліджено теоретичні та історичні основи правового регулювання соціального забезпечення у Наддніпрянській Україні у 1917–1921 рр. Окреслено загальні засади розбудови вищих та регіональних державних органів, що здійснювали регулювання соціального забезпечення. З'ясовано проблеми і перешкоди на шляху запровадження цілісної системи права соціального забезпечення в Наддніпрянській Україні тих часів.

На кафедрі історії держави та права Національного університету «Одеська юридична академія» підготовлено і видано понад 50 підручників та навчальних посібників, 20 монографій, 300 статей і тез доповідей, 35 навчально-методичних рекомендацій. Зокрема, варто назвати підручники і посібники з історії держави та права, права Європейського Союзу і порівняльного правознавства за редакцією професорів М. Р. Аракеляна, В. П. Глиняного, П. П. Музиченка, К. М. Вітмана, Н. В. Аніщук та ін., посібники «Історія держави та права зарубіжних країн» (Н. В. Аніщук, 2005), «Історія держави та права зарубіжних країн» (В. П. Глиняний, 2007; П. П. Музиченко, К. М. Вітман, 2007), «Історія держави та права зарубіжних країн, ч. I» (І. В. Долматов, І. В. Поперечна, 2010), «Історія держави та права України» (П. П. Музиченко, 2007), «Історія держави і права України. Частина II» (М. Р. Аракелян, Н. В. Єфремова, 2011) «Історія держави та права України у запитаннях і відповідях» (П. П. Музиченко, Н. І. Долматова, 2007), «Курс лекцій по праву Європейського Союзу» (М. Р. Аракелян, Н. Д. Василенко, 2008), «Право Європейського Союзу. Особлива частина» (за ред. М. Р. Аракеляна, О. К. Вишнякова, 2010), «Право Європейського Союзу» (М. Р. Аракелян, М. Д. Василенко, 2012) курс лекцій «Сравнительная адвокатура» (М. Р. Аракелян, 2009), «Історія суду і судочинства в Україні» (М. Р. Аракелян, П. П. Музиченко, Н. В. Єфре-

мова, 2010), монографії «Гендерне насильство у правовому житті України» (Н. В. Аніщук, 2007), «Етнонаціональна політика постсоціалістичних країн: моделі, особливості, проблеми» (К. М. Вітман, 2007) та ін.

20–21 березня 2009 р. на базі кафедри було проведено Міжнародну наукову конференцію «Досвід правового розвитку Великого князівства Литовського (1529–1588 рр.)». В рамках даної конференції було розглянуто низку актуальних проблем історико-правового розвитку українських земель, а саме теоретико-методологічні проблеми дослідження правового спадку Великого князівства Литовського, удосконалення судової влади та судочинства в Статутах Великого князівства Литовського, окреслені головні напрямки розвитку галузевого права в Статутах Великого князівства Литовського.

27–29 квітня 2012 р. за участю кафедри було організовано XXVI Міжнародну історико-правову конференцію «Держава, право і юридична думка у Балточорноморському регіоні: історія та сучасність». В ході даної конференції було обговорено проблеми розвитку державності, права, юридичної науки і освіти на територіях Причорномор'я, Балтії, Приазов'я та Подунав'я, питання історії права та державних інститутів Великого князівства Литовського, творчу спадщину П. П. Музиченка, історичні аспекти екологічного права, історію та сучасність юридичної журналістики, політику-правову думку і масову правосвідомість в регіоні, юридичну біографістику в контексті регіону та ін.

Викладачі кафедри беруть активну участь і в інших міжнародних, республіканських наукових та науково-практичних конференціях, семінарах і засіданнях круглих столів. За високі досягнення у професійній діяльності вони удостоєні низки нагород. Так завідувач проф. М. Р. Аракелян удостоєний звання «Заслужений юрист України», нагороджений почесними грамотами Кабінету Міністрів України, Головного управління Державної служби України, нагрудними знаками Міністерства ос-

віти й науки України «Петро Могила», «Відмінник освіти України», відзнакою Вищої ради юстиції «За особисті заслуги з удосконалення функціонування судової влади», почесними відзнаками президента Національного університету «Одеська юридична академія», ювілейними медалями тощо. Професор К. М. Вітман отримав звання «Заслужений працівник освіти України», удостоєний нагрудних знаків Міністерства освіти та науки України «За наукові досягнення», «Відмінник освіти України», Головного управління Державної служби України «Державна служба України. За сумлінну працю», орденом «За заслуги» III ступеня. Професор Н. В. Аніщук — відмінник освіти України.

Таким чином, наукова та педагогічна діяльність кафедри історії держави і права має величезне значення для формування національної свідомості та патріотичного виховання студентів університету. У науково-педагогічному процесі кафедри поєднуються головні досягнення державно-правового будівництва минулого та сучасні тенденції розвитку основних державних та правових інститутів. Саме історико-правові дослідження відіграють значну теоретичну та практичну роль в процесі розбудови суверенної незалежної демократичної правової держави, реформуванні вітчизняної системи права та законодавства.

Ключові слова: кафедра історії держави і права, історико-правові дослідження, наукова діяльність, державність, національна свідомість.

Дана стаття присвячена процесам виникнення, становлення та розвитку кафедри історії держави і права. У ній приділено увагу ролі та діяльності видатних учених кафедри, основним напрямкам їхніх наукових досліджень. У статті також дається характеристика досягнень кафедри у сфері наукової та викладацької діяльності на сучасному етапі.

Данная статья посвящена процессам возникновения, становления и развития кафедры истории государства и права. В ней уделяется внимание роли и деятельности выдающихся ученых кафедры, основным направлениям их научных исследований. В статье также дается характеристика достижений кафедры в сфере научной и преподавательской деятельности на современном этапе.

This article is focused on the processes of formation and development of the department of history of state and law. It focuses on the role and activities of the department's most prominent scientists, the main directions of their research. The article also describes the achievements of the Department in the field of research and teaching at this stage.